

Кохно Т. Реалізація компетентнісного підходу до навчання української літератури учнів 5 класів (з досвіду роботи закладів освіти з мовами викладання національних меншин) / Т. Кохно // Сучасний урок : Науково-методичний журнал. Частина І. – Дніпро : вид-во «Інновація», 2018. – С. 12 – 17.

Кохно Тетяна Назіфівна,

науковий співробітник відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України

**Реалізація компетентнісного підходу до навчання
української літератури учнів 5 класів**

(З досвіду роботи закладів освіти з мовами викладання національних меншин)

У Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року зазначено, що «потужну державу і конкурентну економіку забезпечить згуртована спільнота творчих людей, відповідальних громадян, активних і підприємливих. Саме таких повинна готувати середня школа України». Сьогодні «в Україні, як і у всьому світі, зростає покоління молодих людей, погляди, спосіб життя котрих кардинально відрізняються від старших поколінь. Для них немає чіткого розмежування між роботою, навчанням і відпочинком. Життя для них – це гармонія між зароблянням коштів, пізнанням нового, самовдосконаленням, грою та розвагою» [4].

А тому, як ніколи, актуальним є народна мудрість – не навчайте дітей так, як навчали вас, вони народилися і живуть в інший час.

Нині у педагогічній науці широко обговорюються питання реалізації компетентнісного підходу у сучасній освіті та шляхи формування в учнів набору компетентностей, необхідних для життя в суспільстві, для якого

сьогодні характерні динамічність, величезний швидкозмінювальний потік інформації та різноманітні способи її представлення. А це вимагає нових підходів в організації і проведенні уроку як основної структурної одиниці освітнього процесу.

Окрім цього, складність відносин, що нині спостерігаються в українському суспільстві, актуалізують завдання гуманітарного розвитку особистості школяра. Виняткова роль у цьому процесі, безумовно, належить урокам української літератури, зокрема у закладах освіти з мовами викладання національних меншин. Мета і завдання таких уроків, не залежно від мови викладання, багато в чому є тотожними, але, водночас, у закладах освіти з мовами навчання національних меншин є і певні особливості. Так спільними є завданнями:

- Поглиблення інтересу до читання, необхідність читання не лише як засобу отримання необхідної інформації, а і як способу проведення вільного часу, задоволення естетичних потреб, відпочинку.

- Усвідомлення ролі літератури як засобу самопізнання і самотворення; використання досвіду читацької діяльності для розв'язання життєвих проблем.

- Розвиток здобутих у початковій школі вмінь і навичок в усіх видах читацької діяльності; удосконалення вмінь аналізувати й інтерпретувати художній твір; збагачення читацького досвіду, розширення кола читання.

- Розвиток емпатії, творчої уяви, образного мислення.

- Оволодіння змістом української літератури, засвоєння й систематизація основних літературознавчих понять. Узагальнення і поглиблення знань про мистецтво слова, умінь розглядати художню літературу в контексті інших видів мистецтв.

- Формування читацької культури, смаків, здатності сприймати художній твір з естетичних позицій, розглядати його в єдності змісту і форми, розрізняти художньо-ціннісні та низькопробні твори.

➤ Розвиток чуття художнього слова, мовленнєвої культури, творчих здібностей, набуття досвіду літературно-творчої діяльності.

➤ Вироблення загальнонавчальних, зокрема організаційно-діяльнісних умінь, здатності самостійно формувати індивідуальну навчальну траєкторію, керувати читацькою діяльністю, особистісним і читацьким розвитком.

➤ Розвиток умінь працювати з різними видами інформації, зокрема й електронними, здійснювати пошуково-дослідницьку діяльність (знаходити, сприймати, аналізувати, оцінювати, систематизувати, зіставляти різноманітні факти та відомості) [с.7].

Водночас, у закладах освіти з мовами навчання національних меншин вивчення української літератури має забезпечити реалізацію *специфічних завдань*, обумовлених низкою чинників, а саме:

✓ недостатність сформованості навички читання, оскільки у 1–4 класах читання є лише однією зі змістових ліній предмета «Українська мова», у межах якого формуються всі види мовленнєвої діяльності, зокрема й читацькі уміння та навички.

✓ вивчення української літератури відбувається мовою, якою діти поступово оволодівають у процесі навчання. Наші дослідження показали, що у школах з румунською мовою навчання у сім'ях респондентів 89% спілкуються румунською мовою, румунською і українською - 7% і лише 4% - українською. Це визначає наступний чинник, а саме:

✓ незначний об'єм словникового запасу й недостатній рівень володіння українською мовою;

✓ українська література в зазначених закладах освіти є не лише предметом вивчення, але й важливим засобом навчання української мови;

✓ одночасне вивчення української, рідної й зарубіжної літератур, що має як позитивні аспекти (формування цілісної культурної картини світу; можливість актуалізувати літературознавчі терміни, опановані на суміжних

уроках), так і негативні (психоемоційне перевантаження у зв'язку з великими обсягами літературного матеріалу, що пропонується для читання).

Зазначені фактори визначають специфічні *завдання уроків* української літератури, які полягають в тому, щоб:

– розвивати навичку правильного, свідомого, виразного *читання українською мовою* вголос, швидкість якого має бути особистісно орієнтована на індивідуальний темп мовлення школяра, а також мовчки, щоб самостійно одержувати інформацію;

– забезпечувати активне засвоєння української лексики і розвиток навички усного мовлення через читання художніх творів;

– дотримуватися єдності аналізу художнього тексту і мовно-літературної складової, формувати не просто учня-читача, а й мовну особистість з достатніми комунікативними можливостями українською мовою як державною;

– формувати літературознавчу, культурологічну компетентності, що передбачають знання українських літературних творів і вміння співвідносити їх з авторами й епохою, розглядати твір у контексті соціокультурного процесу, зіставляти з літературою свого народу, висловлювати усно й письмово власну думку щодо прочитаного.

– забезпечувати інтеграцію з іншими предметами: українською мовою, рідною та зарубіжною літературою, історією, образотворчим мистецтвом, музикою;

– формувати соціокультурну компетентність, яка передбачає ознайомлення учнів з культурою українського народу, полягає в умінні встановлювати соціальні контакти, забезпечує адаптацію підростаючого покоління до життя в українському соціумі, поєднує почуття патріотизму й толерантного ставлення до інших народів, їх традицій, звичаїв, обрядів.

– забезпечити передумови для подальшого використання української мови як засобу навчання в наступних ланках освіти.

Усі ці завдання підпорядковані формуванню літературної компетентності – готовності і здатності працювати з текстами різних жанрів і стилів: розуміти зміст прочитаного, з'ясувати авторську позицію і художні засоби донесення її до читача, творити на основі прочитаного власні тексти щодо порушених проблем, висловлювати власну (подеколи критичну) позицію щодо прочитаного, сприймати художній твір як чинник формування життєвого досвіду та соціально-психологічного й соціокультурного становлення [7, с. 5].

Практика свідчить, що досягнення належного рівня літературної освіти школярів загалом і з національними мовами навчання зокрема є складним процесом, зумовленим низкою причин.

По-перше, «величезний об'єм художньої інформації породжує чимало труднощів у її осмисленні, не дозволяє учням заглиблюватися в твори, ґрунтовно осмислювати їх, а тому й ефект від ознайомлення незначний. Поверхово вивчені твори швидко стираються з пам'яті і не стають складовою частиною особисті учня» [5, с. 13].

По-друге, спостерігається спад інтересу до читання художньої літератури й низький рівень читацької культури у школярів і молоді. Крім того, змінилися функції школи, вчителя, мотиви звернення до книги, потреби у духовному збагаченні молоді. Розповсюдження телебачення, радіо та відео також відволікає на себе значну частину потенційних шанувальників словесного художнього мистецтва.

Співробітниками нашого відділу було проведено анкетування учнів шкіл з румунською мовою навчання. Одне з питань було: «*Чим ти займаєшся у вільний час? Як часто?*» І запропоновані варіанти відповідей. Результати були такими:

	кожного дня або майже кожного дня	один раз або двічі на тиждень	дуже рідко	ніколи чи майже ніколи
а) дивлюся телевизор	90%		10%	

б) займаюся спортом	20%	45%	30%	5%
в) спілкуюся з друзями	90%	10%		
г) допомагаю батькам	50%	25%	15%	10%
г) читаю твори в Інтернеті;	30%	25%	25%	20%
д) читаю книжки (художні твори);	10%	35%	50%	5%
е) граю в комп'ютерні ігри	60%	20%	20%	
є) інше				

На питання: «Чи зрадів би (зраділа б) ти подарунку-книжці?» діти відповіли:

а) так – 43%;	б) ні – 23%;	в) не знаю – 34%.
---------------	--------------	-------------------

Американські дослідники в галузі освіти, автори бестселера «Революція в навчанні. Навчити світ вчитися по-новому» Г. Драйден і Дж. Вос зазначають, що «світ став велетенським інформаційним обмінним пунктом» і, зрозуміло, що національна освітня система не може ґрунтуватися на простому запам'ятовуванні обмеженого ядра інформації» [2].

Тому модернізація освіти розглядається нині на основі компетентнісної парадигми, що *полягає у зміщенні акценту з накопичування знань, умінь і навичок, визначених нормативними документами, до формування й розвитку в учнів здатності діяти, застосовувати індивідуальні техніки й досвід успішних дій для розв'язання практичних, пізнавальних, комунікативних завдань* [1, с. 3].

«Результатом компетентнісного підходу буде формування загальної компетентності, яка має сформуватися в процесі навчання і містити *знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості*» [6, с. 66].

Компетентнісний підхід до навчання мови задекларовано у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти. Зазначено, що *компетенції формуються в учнів у результаті досвіду користування мовою і дають їм можливість долати проблеми спілкування, допомагають стати більш незалежними у своїх думках і діях, більш відповідальними і готовими до*

співробітництва з іншими людьми. Тому важливо вчителю обирати такі методи, прийоми роботи, які забезпечують реалізацію комунікативних завдань на уроці, спрямованих на розвиток і удосконалення усних видів мовленнєвої діяльності (слухання-розуміння; діалогічне, монологічне мовлення) й писемних (читання вголос і мовчки, письмо).

Мовлення допомагає дитині не лише спілкуватися з людьми але і пізнавати світ. Оволодіння мовленням – це спосіб пізнання дійсності. Тому мовленнєвий розвиток учнів належить до ключових завдань уроків не лише мови, а й літератури, є засобом і результатом читацької діяльності незалежно від жанрової особливості твору й теми уроку.

Зазначимо, що серйозними труднощами в розвитку продукування усного мовлення, формування мовленнєвої компетентності є те, що усні висловлювання передбачають індивідуальну форму представлення, що в умовах великої наповнюваності класів унеможлиблює вправління *кожної* дитини в процесі говоріння. Протягом уроку значна кількість дітей може сказати лише декілька фраз, а дехто залишається взагалі незадіяним у процесі говоріння. Залучити всіх учнів до активної мовленнєвої діяльності в умовах класно-урочної системи можливе тільки за умови систематичного використання парних і групових видів роботи. Робота в групах дає змогу використовувати мовлення як засіб спілкування на уроці, розширює коло спілкування, удосконалює вміння учнів уважно слухати співбесідника, погоджуватися з думкою інших чи висловлювати власні судження, досягати взаєморозуміння у розв'язанні спільних завдань. Завдання для такої роботи мають бути близькими до емоційного світу дитини, спонукали до творчого пошуку, розвивали мислення, залучали дітей до активної участі в комунікативному процесі.

Наведемо зразки запитань і завдань, які слугуватимуть розвитку зазначених умінь.

Попрацюйте в парах. Виконайте творче завдання.

- ✓ Названий батько побажав кожному із синів «жити щасливо». Як,

на вашу думку, має жити людина, щоб почувати себе щасливою?
Придумайте правила Щастя. Запишіть. Обговоріть їх з друзями, а вдома - з батьками.

✓ **Подискутуйте.** Чи є риси характеру Лиса Микити, які можна нам, читачам, наслідувати? Розподіліть, які риси характеру Лиса Микити, на вашу думку, можуть допомогти досягти успіху, а які є перепорою до гармонійного життя у суспільстві? (Хитрість, брехливість, сміливість, вигадка, цілеспрямованість, фантазія, спритність, самовпевненість, лінь, хвалькуватість). *Свою відповідь аргументуйте. Поцікавтеся думкою своїх батьків. Чи поділяють вони ваш вибір? Чому?* (Іван Франко «Лис Микита»).

✓ **Пофантазуйте.** Уявіть, що брати прийшли зі своїм позовом до вас. Як би ви їх розсудили? Щоб ви сказали братам? Розподіліть ролі й розіграйте уявний діалог. Намагайтеся голосом передати інтонацію, характери героїв. Використовуйте міміку, жести. (Казка «Мудра дівчина»)

✓ **Попрацюйте у групах.** Спробуйте передати зміст байки у вигляді казки. Чим буде відрізнятися створена вами казка від прочитаної байки? (Темою, змістом, побудовою, героями, мовою: прозова чи поетична). *Розіграйте казку, покажіть її молодшим школярам.* (Леонід Глібов «Чиж та Голуб»).

✓ **Обговоріть у групах.** Уявіть, що вам треба зняти короткий фільм, що відповідав б змістові вірша П. Тичини «Гаї шумлять». Чи є у вашій місцевості такі пейзажі, які варто зробити кадрами цього фільму? Що саме показали б ви глядачам у своєму фільмі? Яку музику підібрали б для озвучення: веселу? Сумну? Тривожну? Спокійну? Тиху? Голосну? Відповідь обґрунтуйте. Чи хотіли б ви, щоб у фільмі прозвучав вірш Павла Тичини? Чому? (Павло Тичина «Гаї шумлять»).

✓ **Доведіть думку.** Прочитайте репліки діалогу між однокласниками, які висловлювали своє ставлення до головного героя оповідання Григора Тютюнника «Дивак» .

- *На мою думку, Олесь навчався у класі поганенько. Я не хотів би мати такого друга.*
- *А я зовсім іншої думки. Я вважаю, що він був і хорошим учнем, і хорошою людиною. Я хотів би мати такого хлопчика серед своїх друзів.*

Наведіть факти з оповідання, які могли б підтвердити точку зору кожного з учасників розмови. (Григор Тютюнник «Дивак»).

✓ **Обговоріть із сусідом по парті.** Знайдіть і прочитайте місце, в якому йдеться про урок малювання. Як ви вважаєте, чому автор обрав саме таке ім'я для вчительки? (Григор Тютюнник «Дивак»).

✓ **Обґрунтуйте свій вибір.** Перечитайте оповідання від слів «*Олесь підповз ближче, пригледівся й застогнав від подиву: щука!*» до слів «*Олесь підвівся, запхав книжки в пазуху й поплентався* до школи.*» (*Плентатися** - *пересуватися повільно, через силу, йти важко*). *Оберіть відповідь.*

1. Олесь плакав тому, що:

- а) він промочив ноги;
- б) він запізнився на урок;
- в) йому шкода було рибки-пліточки.

2. Автор вживає слово «поплентався», тому що хотів підкреслити, що:

- а) Олесь не любив навчатися;
- б) засмутився, бо не зміг допомогти рибиці;
- в) у школі у нього не було друзів. (Григор Тютюнник «Дивак»).

Отже, використання вчителем парних, групових форм, інтерактивних методів роботи на уроці, завдань і запитань творчого характеру допоможе учням усвідомити зв'язок художньої літератури з життям, забезпечить виховання читача із творчим критичним мисленням, сприятиме комунікативно-мовленнєвому розвитку дітей.

Список використаних джерел

1. Гудзик І. П. Компетентнісно орієнтоване навчання російської мови

у початкових класах (у школах з українською мовою навчання). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. / Гудзик І. П. – К., 2008. – 40 с.

2. Драиден Г., Вое Дж. Революція в обученіи. Научить мир учиться по-новому – Режим доступу :

file:///C:/Users/HOUSE/Downloads/revolyutciya_v_obuchenii.pdf

3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення; викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю.Ніколаєва – К. : Ленвіт, 2003. –273с. – Режим доступу : <http://oblosvita.com/navigaciya/skrynka/inozemna/2372-zagalnoyevropejski-rekomendaciyi-movnoyi-osviti-vivchennya-vikladannya-ocinyuvannya.html>

4. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>

5. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / Є. А. Пасічник. – К. : Ленвіт, 2000. – 384 с.

6. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під. заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К. І. С.», 2004. – 112 с.

7. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Українська література 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – Режим доступу :

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf>

8. Хорошковська О.Н. Методика навчання української мови у початкових класах / О.Н. Хорошковська. – К., 2006. – 256 с.